

Ягодинський Володимир Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри процесуального права факультету права Національного технічного університету України "КПІ", заслужений юрист України

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕЮДИЦІЇ ТА ПРЕЮДИЦІАЛЬНОСТІ

Розглянуто правові положення преюдиції і преюдиціальності та їх значення в організації успішної боротьби зі злочинністю і правопорушеннями.

Legal principles of prejudicial and prejudicialness as well as their role in successful combating crime and offence are considered in the article.

З організації ефективної боротьби зі злочинністю та правопорушеннями важливе значення мають правильне розуміння і вміле застосування на практиці органами дізнання, слідчими досудового слідства, прокурорами та судами правових положень преюдиції та преюдиціальності.

У процесуальній літературі не вказано чітко підстави щодо розмежування цих понять, хоча в їх основі багато спільного.

Під терміном "преюдиція" (від лат. *prejudicium* — попереднє рішення) слід розуміти значення фактів, обставин і правових висновків, що містяться в раніше винесених судових рішеннях і вироках, які набрали законної сили, для правильного прийняття на підставі закону рішення в іншій справі.

Преюдиціальність (від лат. *prejudicialis* — те, що стосується попереднього судового рішення, англ. *prejudicialness*) — у римському судочинстві — обов'язковість рішення судді щодо конкретної справи, яке вперше встановлене, має для суддів значення прецеденту щодо аналогічних справ. У сучасному понятті — обов'язковість для всіх суддів під час розгляду справ приймати без перевірки й доведення факти, встановлені раніше у будь-яких справах постановленими рішеннями чи вироками, що набрали законної сили [1, с. 695].

Під час побудови правової держави істотно поновлюється і вдосконалюється чинне законодавство. Новими нормативними актами низку правопорушень переведено з розряду кримінальних в адміністративні. Діє новий Кримінальний кодекс (КК) України. У стадії доробки і прийняття перебуває Кримінально-процесуальний кодекс (КПК) тощо.

Преюдиціальний інститут пов'язує певні норми матеріального (кримінального, цивільного, адміністративного, трудового, господарського) і процесуального (кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, господарсько-процесуального) права.

Відповідно до ст. 403 КПК України, вирок, ухвала й постанова суду, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних і громадських підприємств, установ й організацій, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України.

Преюдиція і преюдиціальність затверджують правову значущість вироку й водночас полегшують доказовість при проведенні дізнання, розслідуванні та судовому розгляді інших справ шляхом використання фактів і висновків, що містяться в ньому, адже вони сприймаються за істинні без спеціальної процесуальної перевірки. Це сприяє спрощенню провадження, економії процесуальних і матеріальних зусиль, передусім при розслідуванні й судовому розгляді кримінальних справ про багатоепізодні злочини, вчинені раніше судимими, тощо.

Слідчі досудового слідства, особи, які проводять дізнання, прокурори і судді у ситуації, коли в них немає підстав для серйозних сумнівів в обґрунтованості вже наявного вироку, здебільшого ґрунтуються на презумпції його істинності, об'єктивності й законності.

Такі ситуації трапляються при об'єднанні, виділенні кримінальних справ на підставі ст. 26 КПК України, при встановленні обвинувачених, які перебувають у розшуку, при розслідуванні й судовому розгляді кримінальних справ про повторні злочини, сукупність та рецидив злочинів (ст. 32–35 КК України), призначенні судом покарання за сукупності злочинів і вироків (ст. 70–72 КК України).

Крім того, у перспективі активізації успішної боротьби з організованою злочинністю, такі випадки, напевне, почастишають. Наприклад, 1966 року слідчо-оперативною групою прокуратури м. Києва, карного розшуку Головного управління МВС України в м. Києві успішно була розслідувана кримінальна справа щодо обвинувачення Ярославського, Уткіна та інших у вчиненні організованого умисного вбивства з особливою жорстокістю в легковому автомобілі касира заводу "Ремточмеханіка" Гейсман з користі — з метою заволодіння державними коштами в особливо великих розмірах (34327руб.), отриманих нею в Залізничному відділенні Державного банку м. Києва для оплати працівникам заводу. Слідством було встановлено інші крадіжки особистого й державного майна, вчинені цією злочинною групою. Усі злочинці засуджені Верховним Судом України за вчинені злочини. Ярославський був засуджений як головний організатор і виконавець умисного вбивства та інших злочинів до вищої міри покарання. На слідстві він дав щиросердні показання, що будучи студентом-заочником Київського навчально-консультативного пункту Московського технологічного інституту легкої промисловості, постійно давав хабарі через посередників Функа і Кондратова викладачам за виставлення оцінок з навчальних предметів. Тому за цими фактами хабарництва була порушена інша кримінальна

справа та винні притягнуті до належної кримінальної відповідальності й засудженні Київським міським судом, а кримінальна справа стосовно обвинуваченого Я. була закрита слідством на підставі п. 8 ст. 6 КПК України, оскільки попередній вирок у першій справі набрав законної сили і був виконаний до закінчення досудового слідства у другій справі, хоча його показання мали суттєве значення для розкриття, всебічного, повного й об'єктивного розслідування та судового розгляду всіх епізодів злочинів.

Інший приклад. Слідчим відділом Головного управління МВС України в м. Луганську була розслідувана кримінальна справа стосовно 26 обвинувачених (з них п'ять неповнолітніх), які в Луганську, Харкові та інших районах цих областей протягом двох років учинили понад 50 злочинів: розбійні напади, крадіжки державного майна у великих розмірах, умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до смерті потерпілого, шахрайство, незаконне придбання, носіння, застосування вогнепальної зброї, злісне хуліганство.

За усіма фактами вчинених ними злочинів були порушені кримінальні справи і після їх розкриття витребувані, розслідувані й об'єднані в одне провадження. Встановлено, що злочинними групами керували раніше судимі Турчак, Щербінін, Бондаренко та ін. Як засоби вчинення злочинів вони використовували гранати РДГ-5, обрізи гладкострельних мисливських рушниць, газово-шумові пістолети, ломы, фомки, монтировки, ключі від дверних замків, мотузки, автомобіль. Вироком Артемівського суду м. Луганська вони засуджені за вчинення тяжких злочинів до належних тривалих строків позбавлення волі [2, с. 80–81].

У процесуальній літературі поняття преюдицій трактується по-різному.

Наприклад, О.І. Бережний пропонує під преюдиціями розуміти обставини, встановлені в раніше поставленому рішенні юрисдикційного органу, які мають значення для справи, що розглядається, і без перевірки покладаються в основу рішення за цією справою [3, с. 10].

Ю.М. Грошовий вважає, що "преюдиція" – це загальне положення, (правила) відповідно до якого особа, яка здійснює оцінку доказів, і суд при винесенні вироку вправі вважати встановленими обставини, які мають значення для вирішення кримінальної справи і були встановлені іншими рішеннями органу розслідування чи суду [4, с. 254].

Рішення можуть бути прийняті як у порядку кримінального, так і цивільного судочинства. Так, у ч. 3 ст. 28 КПК України "Про цивільний позов у кримінальній справі" зазначено, що "... відмова у позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача право пред'явити той же позов у кримінальній справі".

Водночас особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальній справі, а також особа, цивільний позов якої залишився без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 4 ст. 28 КПК України).

Як справедливо зазначає С.М. Стахівський: застосування преюдиції є правом, але не обов'язком органів досудового розслідування чи суду. І у випадку, коли є сумніви в достовірності преюдиційно встановлених фактів, вони обов'язково мають бути піддані ретельній перевірці з боку суду, прокурора, слідчого чи особи, яка проводить дізнання. Встановлення істини у кримінальному судочинстві забезпечується, насамперед, повним і безпосереднім дослідженням усіх зібраних у справі доказів. Це правило завжди повинно враховуватись при використанні преюдиції у процесі доказування [5, с. 85–86].

Водночас, на нашу думку, треба також визначити, що коли вирок або рішення суду набрали законної сили і немає підстав щодо сумнівів у їх законності, органи досудового слідства, дізнання, прокуратури й суду зобов'язані використовувати встановлені в них фактичні обставини, правові висновки при розгляді іншої справи.

Таким чином, застосування преюдиції – це право, яке за належних обставин тісно пов'язане з обов'язком виконання належних службових повноважень правоохоронними органами в боротьбі зі злочинністю і правопорушеннями.

Застосування преюдиціальності є обов'язком органів досудового слідства, дізнання, прокуратури й суду у використанні достовірних фактів й обставин, встановлених рішеннями чи вироками судів, які набрали законної сили при розслідуванні й судовому розгляді іншої справи.

Преюдиціальність слід також визначити як правило, згідно з яким суд, що виніс рішення, а також адміністративні та судові органи після того, як це рішення набрало чинності (законної сили), не мають права знову встановлювати факти або правовідносини, стосовно яких воно було винесено [6, с. 397].

Преюдиціальність – обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням чи вироком, що набрало законної сили в одній цивільній або кримінальній справі, для суду при розгляді інших цивільних або кримінальних справ, у яких беруть участь ті самі особи.

Факти, встановлені вироком суду в кримінальній справі, що набрав законної сили, є преюдиціальними для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно яких винесено вирок суду, за двома питаннями: чи мали місце ці дії та чи вчинені вони даною особою.

За загальним правилом, суд не повинен допускати у вирок формулювань, що засвідчують вину у вчиненні злочину інших осіб. Це допускається як виняток, коли без цього неможливо правильно визначити міру участі підсудного у вчиненні злочину й обґрунтувати кваліфікацію (якщо, наприклад, ознака групи є кваліфікуючою обставиною). У такому разі слід обов'язково вказати, що справу стосовно інших співучасників за певними підставами припинено. Якщо справу стосовно обвинувачених виділено в окреме провадження, у вирок зазнача-

ється, що злочин вчинено підсудним спільно з цими особами, без згадування їх прізвищ.

Коли під час судового розгляду кримінальної справи на підставі незаперечних перевірених доказів встановлено причетність особи, яка переходить від суду за вчинений злочин, суд має вказати у вирокі цю конкретну особу, стосовно якої матеріали виділені в окреме провадження, винесено постанову про притягнення як звинуваченого, застосовано запобіжний захід й оголошено розшук, адже таку особу розшукує орган дізнання для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності за вчинене [7, с. 380, 391, 396].

Протягом певного часу докази не завжди залишаються постійними, можуть змінюватися у зв'язку з обставинами, які заново відкрилися, тощо. Внутрішнє переконання різних суддів не завжди збігається. Тому необхідне всебічне нормативне оформлення преюдиції і преюдиціальності.

Правовий інститут преюдиції і преюдиціальності ще слабо розвинутий у процесуальному праві. У КПК України не зазначено про преюдиціальне значення фактів, встановлених не лише рішенням, а й вирокі суду, що набрав законної сили, для слідчого, особи, яка проводить дізнання, прокурора, котрі перевіряють ті самі факти при розслідуванні й розгляді іншої кримінальної справи.

Тому досить вдалим є рішення, що записано у ст. 90 КПК Російської Федерації: "Обставини, які встановлені у вирокі, що набрав законної сили, визначаються судом, прокурором, слідчим, дізнавачем без додаткової перевірки, якщо ці обставини не викликають сумніву у суду. При цьому такий вирок не може вирішувати наперед винуватість осіб, які не брали участь в раніше розглянутій кримінальній справі". Заслужує на увагу пропозиція С.М. Стахівського, що аналогічну норму доцільно внести і до КПК України, щоб законодавчо закріпити роль преюдиції і преюдиціальності для кримінального судочинства [8, с. 52].

Значення преюдиціальності у зміцненні законності відображено у ст. 6 п. 9 КПК України, яка передбачає, що кримінальна справа не може бути порушена, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, про яку є вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвала чи постанову суду про закриття справи з тієї ж підстави.

При розгляді трудових спорів судом слід ураховувати, що згідно зі ст. 36 п. 7 Кодексу законів про працю (КЗпП) України підставою для припинення трудового договору є набрання законної сили вирокі суду, яким працівника засуджено (крім випадків умовного засудження і відстрочки виконання вироку) до позбавлення волі, виправних робіт не за місцем роботи або до іншого покарання, що виключає можливість продовження цієї роботи.

Крім того, відповідно до п. 8 ст. 40 КЗпП України, однією з важливих підстав розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу є вчинення за місцем роботи роз-

крадання (у тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого належить накладання адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу.

Відповідно до ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення таким органом є районний (міський) суд, а заходи громадського впливу застосовують товариський суд, трудовий колектив [4].

Перевірка в порядку нагляду законності й обґрунтованості судових рішень у цивільних справах та вироків судів, що набрали законної сили, сприяє зміцненню законності та правопорядку, є важливою гарантією надійного захисту прав і законних інтересів громадян та організацій, додержання демократичних принципів правосуддя.

Суди наглядної інстанції вживають заходів щодо усунення судових помилок, забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при вирішенні цивільних і кримінальних справ.

Підставами для перегляду рішення або ухвали суду, що набрали законної сили у зв'язку з нововиявленими обставинами, є такі:

істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправдивий висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що призвели до ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення. Винних у вчиненні таких незаконних діянь осіб притягають до кримінальної відповідальності;

скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

встановлено Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконано [9, с. 131–132].

Предметом перегляду за нововиявленими обставинами є вирок, рішення, ухвали місцевих судів, апеляційних і касаційних інстанцій, які набрали законної сили [10, с. 93].

Правильне застосування преюдиції і преюдиціальності правоохоронними органами України й подальше вдосконалення законодавства в цьому напрямі – важлива умова підвищення ефективності у протидії злочинності та правопорушенням, належного забезпечення законності та правопорядку в державі й суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия. – 5-е изд. доп. и перераб. / [Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров]; отв. ред. М. Ю. Тихомиров. – 2001.
2. Ягодинський В. М. Правове значення преюдиціальності / В. М. Ягодинський // Право України. – 2004. – № 4.

3. Бережний О. І. Правова природа і галузева належність преюдицій / О. І. Бережний // Право України. – 2002. – № 2.
4. Грошовий Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждений судьи в советском уголовном законодательстве : дис. ... д-ра юрид. наук / Грошовий Ю. М. – Харьков, 1975.
5. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / Стахівський С. М. – К., 2005.
6. Популярна юридична енциклопедія [Гіжевський В. К., Головченко В. В., Ковальський В. С. – кер. та ін., відп. ред. О. В. Лавринович, наук. ред. В. Ф. Погорілко]. – К. : Юрінком Інтер, 2002.
7. Бюлетень законодавства і юридичної практики України // Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах [гол. ред. В. С. Ковальський]. – 1994.
8. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. – М., 2003.
9. Цивільний процесуальний кодекс України. – К., 2007.
10. Омеляненко Г. Поняття, суть і форми перегляду вироків, постанов і ухвал суду в кримінальних справах / Г. Омеляненко // Право України. – 2003. – № 9.